

Історія повсякденності в сучасній українській історіографії: від імітації до перших результатів

Історія повсякденності починаючи з кінця 90-х років набула прав громадянства в українській історіографії. Більше того, можна говорити про певну моду на вживання означень «повсякдення», «мікроісторія», «життєві стратегії», «практики». Інше питання, наскільки ці гасла відповідають реальному змістові нових історичних творів.

Цілком природно, що системний поворот в підходах до історієписання починається з умоглядного осмислення літератури загального епістемологічного плану. В Україні бум теоретико-методологічного формального інтересу до засад історії повсякденності і навіть її своєрідної пропаганди припадає на 2006–2015 рр. Досягненням літератури такого, «теоретичного», плану є введення в обіг широкої бібліографії, виклад ідей західних колег щодо перспектив збагачення дослідницького інструментарію істориків, освоєння категоріального апарату мікроісторії та історії повсякденності.

Всі автори, які виступили пропагандистами нового напрямку історичних досліджень, незмінно відзначають серію колективних монографій Інституту історії України НАН України, виданих під гаслом «З історії повсякденного життя в Україні»¹. Прикметно, що всі ці томи відкриваються розлогими історіософськими нарисами з посиланнями на зарубіжних авторів, в яких старанно роз'яснюється, якою історія «має бути». Причому, в наступних розділах, присвячених конкретним історичним темам, власне історія

---

¹ Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.) / Відп. ред. С.В.Кульчицький. В 2 ч. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009–2010; Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя / Відп. ред. С.В.Кульчицький. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012; Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). У 2-х книгах, 3-х частинах / Відп. ред. В.М.Даниленко. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010; Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах / Гол. ред. В.Смолій; Відп. ред. В.Горобець. – Київ: Інститут історії України, 2012–2013.

повсякденності перемижується зі звичним соціологічно-позитивістським дискурсом.

Перші підсумки роботи українських істориків в галузі історії повсякденності і пропозиції щодо перспектив подальших конкретно-історичних досліджень були розглянуті на науково-практичних конференціях².

В цілому перше десятиліття активного інтересу до історії повсякденності відзначилося переважанням теоретичних і організаційних пошуків над практичними результатами. Суттєвою проблемою залишається необхідність подолання таких квазімікроісторичних дій, як імітація історії повсякденності, відверте побутописання, емпірична рутинна, фактографічна сваволя. Варто також пам'ятати зауваження Поля Рікера (Paul Ricoeur): філософи повинні вивчати досвід істориків і не поспішати їх повчати, як треба пізнавати історію³. Отже, настав час для наполегливої роботи «практикуючих істориків».

Публікації останніх кількох років дають необхідний матеріал для того, щоб на прикладах конкретних повномасштабних досліджень, а не лише на фундаменті історіософських спекуляцій, побачити різницю між традиційним історієписанням і технологією історії повсякденності, а також збагнути, як саме діє ота магія, коли «з дрібниць» постає сутність.

---

² Історія повсякденності: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р. Переяслав-Хмельницький, 2010; Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел. Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-теоретичного семінару, 14–15 травня 2015 р., м. Вінниця. Вінниця, 2015.

³ Рікер, Поль. Історія та істина. Київ, 2001. С.30: «Філософ тут не може чогось навчити історика; завжди буває навпаки – філософ навчається з практики застосування якоїсь галузі науки. Тому нам треба спочатку вислухати історика, коли він міркує над проблемами своєї наукової професії...». – Тут йдеться про інтерпретацію проблеми об'єктивності, але тим більше порада філософам уважніше розглядати пізнавальний досвід фахових істориків є слушною щодо тих випадків, коли мова заходить про способи дослідження і презентації минулого.

Розглянувши твори чотирьох сучасних істориків, які спеціалізуються на історії України різних періодів, можна впевнено вказати на кілька засадничих моментів, які ідентифікують історію повсякденності як новий історіографічний підхід і застерігають від полегшеного ставлення до проблеми.

1. Історія повсякденності не є «легким жанром», не є «історичною публіцистикою». Також вона не є втечею від аналітики. Історія повсякденності – це пошуки сенсів, істин, розуміння. Так як і інші види історії. Через те, мабуть, в межах одного твору вона легко поєднується з іншими технологіями історичного пізнання – соціальною історією, психоісторією, інтелектуальною історією, різними варіантами культурно-історичної антропології.

2. Є певне коло проблем, щодо яких історія повсякденності є більш ефективною, ніж класична історіографія. Це такі тематичні поля, як історія ментальностей, взаємини влади і особи, питання живучості певних режимів, доля тих чи інших доктрин та утопій. Суть не лише в абстракціях, але й в деталях. Суть – в деталях. Бувають такі сюжети і навіть теми, що по-іншому й не виходить. Так буває. І це треба прийняти.

3. Історія повсякденності володіє переконливістю особливого типу. Причому, історик-«повсякденник» є переконливішим не якимось незбагненним способом, а завдяки зануренню в гущавину емпірики, якою історики десятиліттями нехтували. Завдяки цьому історик отримує доступ до периферійних обширів соціуму, до «закутків» історії, і може побачити те, що раніше перебувало «в тіні» і через те не враховувалося. Традиційні методи здебільшого дають однопланову картину: було це чи не було; які були кількісні параметри. А історія повсякденності показує все стереоскопічно і багатопланово, в оточенні людських мотивів і емоцій. Так, історія повсякденності зазвичай оперує дрібними деталями. Але це особливі деталі. Вони мають неабияку доказову силу. В них, як у краплі вранішньої роси, відбивається увесь навколишній світ.

4. Найкращим джерелом свідчень для такого роду історії є джерела масові або принаймні серійні: приватні щоденники (які, як правило, фіксують одні й ті ж серії подій протягом довгого часу); приватне листування (особливо між сталими парами кореспондентів: чоловіком і дружиною, учнем і вчителем); стенограми партійних конференцій; донесення спецслужб про настрої населення; судові справи; акти обстежень умов побуту; колекції.

5. Історія взагалі є особливим видом інтелектуальних занять. Будь-який вид історії вимагає від історика емпатії, розвинутої уяви, допитливості, майстерного володіння словом. Але історія повсякденності, схоже, є особливо вимогливою у цьому розрізі. Тут навряд чи можна розраховувати на успіх, орієнтуючись лише на формальні приписи щодо того, «як слід писати» історію повсякденності, якими категоріями слід користуватися чи які ідеологеми вживати. Секрет успіху істориків, які практикують історію повсякденності, не в подрібненні об'єктів дослідження, і не в дотриманні якихось особливих формальних процедур. Секрет – у талановитості історика. У його винахідливості. У його працьовитому терпінні – здатності перелопачувати гори рутинних документів у пошуках яскравих свідчень, відвертих зізнань, шокуючої правди, приховуваних владою виразок. І шукати матеріал для своїх узагальнень не в одному-двох архівних фондах, а буквально скрізь. А значить, історія повсякденності вимагає від історика чималої ерудиції.